

Byung-Chul Han, *Enfokrasi: Dijitalleşme ve Demokrasinin Krizi*, Ketebe Yayınları, 2022, 66 s.

Değerlendiren: Muhittin Evren, Recep Bozkurt

İktidar, toplum, özne, kamusal alan ve demokrasi meselesi sosyal bilimcilerin üzerinde durduğu önemli konulardır. Düşünürler bu olguların ne olduğu üzerine, aralarında nasıl bir ilişki olduğuna dair sorunsallaştırmalar ve bunlara yönelik teorik çalışmalar yapmışlardır. Toplumsal dünyanın değişim ve dönüşümünü sağlayan önemli parametreler vardır. Bunlardan en önemlisi dijitalleşmedir. Dijitalleşme ile birlikte iktidar, toplum, özne ve kamusal alan kavramı ciddi anlamda bir değişim ve dönüşüm yaşamaktadır. Bu değişimin yaşanması doğrudan demokrasi kültürünü de etkilemektedir.

Güney Koreli filozof ve kültür kuramcısı Byung Chul Han, günümüz toplumu ile ilgili çarpıcı çözümlenmeleri ve eleştirileri ile dikkat çekmektedir. Han, neoliberal iktidar ve kültür, dijitalleşme, medya, özne, şeffaflık, özgürlük ve şiddet konularında çalışmalar yürütmektedir. Han'ın birçok çalışması Türkçe literatüre kazandırılmıştır. Bu çalışmada, Han'ın *Enfokrasi: Dijitalleşme ve Demokrasinin Krizi* adlı eseri değerlendirilmiştir. Bu eserde; iktidar, dijitalleşme, toplum, özne ve kamusal alan konuları temelinde, demokrasinin nasıl bir kriz içerisine girdiği tartışılmaktadır. Han, bu çalışmasında spesifik anlamda dijitalleşmenin yaratmış olduğu günümüz

@ Öğr. Gör., Mardin Artuklu Üniversitesi. muhittinevren@artuklu.edu.tr
Doktora Öğrencisi, Afyon Kocatepe Üniversitesi. Recepbzkrt0163@gmail.com

id <https://orcid.org/0000-0003-1977-3831>
<https://orcid.org/0000-0003-2201-1758>

© İlmî Etüdler Derneği
DOI: 10.12658/D0337
insan & toplum, 2023; 13(1): 468-472.
insanvetoplum.org

enformasyon çağında demokrasinin krizini, kamusal alanın dijital yapısal değişimi üzerinden incelemektedir. Kitap, beş bölümden oluşmaktadır: Enformasyon Rejimi, Enfokrasi, İletişimsel Eylemin Sonu, Dijital Rasyonalite ve Hakikat Krizi.

Han, Enformasyon Rejimi isimli bölümde, yeni bir iktidar rejimi ile karşı karşıya olduğumuzu belirtmektedir. Bu enformasyon rejimi, Foucault'nun bahsetmiş olduğu disiplin rejiminden farklı özellikler taşımaktadır. Yazar, kitabın girişinde algoritmalar ve yapay zeka kullanılarak enformasyonun ve işlenmesinin toplumsal, ekonomik ve politik süreçler üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olduğu bir tahakküm biçimini, enformasyon rejimi olarak tanımlamaktadır. Enformasyon rejimini ortaya çıkaran dijitalleşmedir. Dijitalleşme, iktidarı teknik anlamda değiştirmiştir. Disiplin rejiminin aksine sömürülen bedenler ve enerjiler değil, enformasyon ve verilerdir. İktidar elde etmenin belirleyici faktörü psikopolitik izleme, davranış kontrolü ve tahmin için kullanılan enformasyonlara erişimdir.

Enformasyon rejiminin önemli bir kavramı şeffaflıktır. Şeffaflık, Han'a göre görselleştirme politikasının adıdır. Hatta şeffaflığı enformasyon rejiminin sistematik bir zorlaması olarak görmektedir. Yazar'a göre, hayatlarımız, psikopolitik davranış denetimine dayalı olarak tamamen kayıt altına alınırken özgür olduğumuzu hayal ederiz. George Orwell'in "Big Brother sizi gözetliyor" tele-ekranın aksine, akıllı dokunmatik ekran her şeyi kullanılabilir ve tüketilebilir hale getir[mıştır]. Enformasyon rejiminde özgür olmak; eylemde bulunmak değil, tıklamak, beğenmek ve paylaşmak anlamına gelmektedir. Han, medya değişikliğinin yeni bir rejim yarattığını söylemektedir.

Kitabın ikinci başlığında enfokrasiye değinmektedir. Enfokrasiyi ortaya çıkaran yaşamın dijitalleşmesidir. Dijitalleşme, algımızı, dünyayla ilişkimizi, bir arada yaşamamızı kökten değiştirm[ektedir]. Yazar'a göre, kendimizi iletişim ve enformasyon sarhoşluğuna kaptırmış durumdayız. Dolayısıyla demokrasi, enfokrasiye dönüşmektedir. Yani halkın egemenliği yerini bilginin egemenliğine/iktidarına bırakmaktadır. Yazar, demokrasinin enfokrasiye nasıl dönüştüğünü kamusal alan üzerinden ele almaktadır. Bu görüşünü, Habermas'ın *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü* isimli çalışmasına atıf yaparak desteklemektedir. Burada, kitap ile demokratik kamusal alan arasındaki ilişkiye dikkat çekmektedir. Öncelikle şehir halkı ve burjuvaziden oluşan ve bilginler cumhuriyetinin sınırlarının ötesine uzanan genel okur kitlesi sayesinde (...), özel alanın içinden nispeten yoğun kamusal iletişim ağı ortaya çıkmıştır. Han'a göre, elektronik kitle iletişim araçları, kitap kültürünün damgalandığı rasyonel söylemi tahrip ederek bir medyakrasi düzeni oluşturmaktadır.

Han, Habermas'ın *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü* çalışmasını ayrıca eleştirmektedir. Ona göre, bu çalışma ancak elektronik kitle iletişim araçlarını

tartışabilmiştir. Günümüzde dijital medya, kamusal alanı köklü bir yapısal dönüşüme maruz bırakmaktadır. Dolayısıyla bu çalışmanın köklü bir revizyondan geçmesi gerektiğini iddia etmektedir. Dijitalleşmenin ileri bir seviyeye gelmesiyle birlikte, kamusal alan tartışmalarına yönelik eleştirilerde aynı şekilde artış göstermiştir. Habermas'ın kamusal alan düşüncesi eşitlikçi, kapsayıcı, hiyerarşik olmayan ve aleniyet temelli bir yapıya sahiptir. Buna karşılık sosyal medya, teknoloji bağlantılı, sanal, anonim, aleniyetten uzak, siyasi ve iktisadi güçlerin yön verdiği bir mecradır. Öyle ki Habermas, bu eleştiriler karşısında 60 yıl önce kaleme almış olduğu teorisini güncelleme zorunluluğu hissetmiştir. Bu sebeple Habermas, *Kamusal Alanın Yeni Yapısal Değişimi ve Müzakereci Politika* (Ein neuer Strukturwandel der Öffentlichkeit und die deliberative Politik) isimli yeni bir çalışma kaleme almıştır. Bu çalışmada, dijital medya devrimi ile kitle iletişim araçlarına duyulan geçici iyimserlik, yerini karamsarlığa bırakmıştır. İnsanlar sosyal medya platformlarında kendi seslerini duyurma hakkını kazandılar. Ancak Habermas'a göre, internetin ilk zamanlarında umulduğu gibi, tüm bu süreç doğrudan müzakereci demokrasi hayalinin gerçekleşmesine yol açmaz.

Han'a göre, rasyonel kararlar uzun vadeli bir perspektif gerektirir. Enformasyon toplumunda ise rasyonel davranmak için zamanımız yoktur. Luhmann'a atıf yaparak bu görüşünü desteklemektedir. Bir enformasyon toplumunda artık rasyonel değil, en iyi ihtimalle zekice davranıştan söz edilebilir. Enfokrasi, başarı odaklı, araçsal davranışı teşvik eder ve fırsatçılık yayılır. Araçsal davranışı sağlayan temel faktör psikografidir. Psikografi diye de adlandırılan psikometri, bir kişilik profili oluşturmaya yönelik veriye dayalı bir yöntemdir. Dijitalleşme medyakrasiyi ortaya çıkarmaktadır. Yazara göre medyakrasi, seçim kampanyalarını kitle iletişim araçları tarafından oluşturulan bir sahneleme savaşına indirgemektedir. Söylemin yerini halkın ilgisini çeken bir gösteri alır. Medyakrasinin ana mecrası olarak televizyon, siyasi bir sahne işlevi görür. Enfokraside ise seçim kampanyası, bir enformasyon savaşına dönüşür. Bu sebeple enformasyonun viral olarak yayılması, yani enfodemi demokratik sürece zarar verir.

Yazar, "İletişimsel Eylemin Sonu" başlığında, dijitalleşme ile birlikte demokratik sürecin zarar gördüğünü anlatmaktadır. Han, modern özneyi dijital sürü olarak tanımlamaktadır. Dijital sürüler, sorumlu, politik olarak etkin bir kolektif oluşturmaz. Akıllı telefon mobil algoritma değil, bir boyun eğdirme aygıtıdır. Akıllı telefonlar, özel konuların sürekli başkalarına sunulduğu mobil vitrinler olarak hizmet ettiğinden, kamusal alanın parçalanıp dağılmasını hızlandırır. Han, Arendt ve Habermas'a atıf yaparak, kamusal iletişimsel eylemin olmazsa olmaz "başkası" veya "diğer aktörler" tarafından karşılıklı ilişki içerisinde olmadığını savunmaktadır. Ötekinin ortadan kaybolması, söylemin sonu demektir. Bu, düşüncenin iletişimsel rasyonelitesini yok eder. Ötekinin kovulması, kişinin kendi fikirleriyle kendine telkinde bulunduğu öz-

propagandacı baskıyı artırır. Fakat söylem, kişinin kendi görüşünü kendi kimliğinden ayırmasını şart koşar. Söylem bir dinleme praxisidir. Demokrasinin krizi her şeyden önce bir dinleme krizidir. Demokrasinin krizinden, internetin algoritmatic kişiselleştirmesi değil, ötekinin kaybı, dinleme yetisinden yoksunluk sorumludur. Han'a göre, günümüzde iletişim, giderek öteki/başkası boyutunu kaybettiği için, söylemsel boyutunu da kaybeder. Söylem yerine kimlik savaşı hüküm sürer. Demokrasi, bir dinleyici topluluğudur. Topluluksuz iletişim anlamında dijital iletişim, dinleme siyasetini yok eder. Bu durumda yalnızca kendi söylediklerimizi dinleriz. Yazara göre, bu iletişimsel eylemin sonu olacaktır.

Han, "Dijital Rasyonalite" başlığında, dijital rasyonalite ile birlikte hem kamusalığın çöküşü hem de iletişimsel eylem fikrinin geçersiz kılındığını anlatmaktadır. Bu argümanların geçersiz kılınması, demokrasinin kriz yaşamasında önemli bir etkiye sahiptir. Han, iletişim ya da söylem olmadan işleyen rasyonalite biçimini dijital rasyonalite olarak adlandırmaktadır. Bu, söyleme yön veren iletişimsel rasyonalitenin karşıtıdır. Yapay zeka gerekçelendirmez, sadece hesaplar. Argümanların yerini algoritmalar alır. Dijital rasyonalite, söylemsel öğrenme yerine yapay zekayla öğrenmeyi koyar. Yani algoritmalar argümanları taklit eder.

Han, dataistlerin ortaya atmış oldukları savları destekler nitelikte dijital rasyonaliteyle birlikte iletişimsel eylemin ve demokrasinin zarar gördüğünü iddia etmektedir. Dataistler, Habermas'ın iletişimsel eylem teorisine, söyleme ihtiyaç duymayan davranışçı enformasyon teorisi ile karşı çıkarlar. Çünkü gerçeklik iddiasında bulunan ve bunu argümanlarla savunan rasyonel bir birey yoktur. Dataist bir perspektiften bakıldığında, yakın gelecekte parti demokrasisi artık olmayacaktır. Dijital post-demokrasi olarak enformasyona geçilecektir. Yazar, bunun ardından, politikacıların yerini, toplumu ideolojik varsayımlara dayanmadan ve güç odaklarının çıkarlarından bağımsız olarak yöneten uzmanların ve bilişimcilerin alacağını iddia etmektedir. İletişimsel rasyonalite, bireyin otonomisine ve özgürlüğüne dayanır. Dataistler ise özgür ve otonom hareket eden bir birey fikrini reddeden dijital davranışçılığı temsil etmektedir. Dataist evrende demokrasi, enformasyon müdahalesini optimize etmeye özen gösteren, veriye dayalı/veri tarafından yönlendirilen bir enfokrasiye yol açar. Han'a göre, yapay zeka aracılığıyla gerçekleştirilen veri analizleri, söyleme dayalı kamuoyunun yerini alır, bu da demokrasinin sonu anlamına gelecektir ve insan [dataizm içinde] zavallı bir veri setine dönüşecektir.

Han, beşinci ve son bölüm başlığına "Hakikat Krizi" adını vermektedir. Hakikat krizini ortaya çıkaran temel faktör dijital enformasyondur. Bu durumu, 21. yüzyılın yeni nihilizmi olarak tanımlamaktadır. Şu anda enformasyonlar, gerçeklikten tamamen

kopmuş bir halde, hiper-gerçek bir uzayda dönüp dolaşıyor. Olgusallığa duyulan inanç kaybolmaktadır. Bu yüzden olgusallıktan-kopmuş bir evrende yaşamaktayız. Hakikat krizi, gerçeklere/olgulara duyulan inancın kendisini sarsmaktadır. Han, dijital enformasyonun nihilizmi ortaya çıkarması durumunun demokrasiyle bağdaşmayacağını savunmaktadır. Çünkü demokrasi hakikati konuşmayı gerektirir. Hakikat olarak parrhesia [doğruyu söyleme] en âlâ siyasal eylemdir. Yani hakiki demokraside kahramanca bir şey söz konusudur. Demokrasinin tüm risklere rağmen doğruyu söyleme cesareti gösteren insanlara ihtiyacı vardır. Yazar, enformasyon rejimiyle birlikte hakikat rejiminin krize girdiğini ifade etmektedir. Bizler bugün özgür olduğumuzu düşündüğümüz dijital bir mağarada esiriz. Bu dijital mağara bizi enformasyonda tutsak etmektedir. Hakikat, dijital rüzgarın savurduğu enformasyon tozuna dönüşmektedir. İfade özgürlüğü diye adlandırılan şey sadece “isegoria”ya [yurttaşta kendini özgürce ifade etme hakkı] ilişkin gerçek demokrasidir ve ancak hakikat özgürlüğü ile ortaya çıkmaktadır. Yazara göre, özgürlük olmadığından dolayı demokrasi enforaksiye dönüşmektedir.

Han, önceki çalışmalarında olduğu gibi, bu çalışmasında da teorik anlamda detaylı bilgi vermeden meseleyi dar alanda tartışmıştır. Bu sebeple, ele almış olduğu konuları etraflıca anlayabilmek adına, önceki çalışmalarına bakılma ihtiyacını hissettirmektedir. Son tahlilde, Han’ın çalışması, enformasyon teknolojilerinin her alana yayılması ve günümüz insanının enformasyon içerisinde birer veriye dönüşmesini konu edinir. Enformasyon teknolojilerinin etkisi ile verilerin tahakküm aracı olarak kullanılmaya başlamasını enformasyon rejimi olarak değerlendirmektedir. Yazar, demokrasi kültürünün rasyonel düşünceden uzaklaşarak dataistler tarafından karar verilen bir sürece girmesini, demokrasinin bir krizi olarak görmektedir. Ayrıca çalışmada, enformasyon toplumlarında hakikatin anlam kaybına uğradığı, günümüz demokrasisinin bir kriz içerisinde olduğunu, bu krizin temelini ise enformasyon rejiminden kaynaklandığı, bu rejim ile birlikte kamusal alanın dijital yapısal değişime neden olduğu vurgulanmaktadır. Bu çalışma, dijitalleşme merkezli bir okuma olarak görülebilse de, kamusal alanın yapısal dönüşümü ve demokrasinin nasıl bir kriz içerisine girdiğini analiz etmesi anlamında dikkat çekicidir. Bu yönüyle eser, dijitalleşme, kamusal alan, iletişimsel eylem ve demokrasi izdüşümlerine ilgi duyan araştırmacılara geniş bir perspektif sağlamaktadır. Dolayısıyla bu eser, bu alanlara yönelik yapılacak araştırmalara teorik bir zemin sunarak literatüre önemli bir katkı sağlamaktadır.